

Учені НАН України – про сучасний стан і проблеми вітчизняної науки

8 та 9 грудня 2015 р. вчені НАН України організували акції на захист української науки. Про те, що змусило вітчизняних науковців до участі у протестах, а також про сучасний стан науки в нашій державі розповіли передачі «Суспільство Ukraine» телеканалу «Перший Ukraine» віце-президент НАН України академік С. Пирожков і завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України доктор соціологічних наук О. Злобіна.

За словами академіка С. Пирожкова, до акцій протесту вчених спонукав внесений до Верховної Ради України проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», підготовлений урядом. Особливу стурбованість вітчизняної наукової спільноти – як Національної академії наук України, так і національних галузевих академій наук – викликало формулювання ст. 30 вказаного законопроекту. У ній ішлося про заплановане на наступний рік об'єднання галузевих академій наук із НАН України, а також про позбавлення академії статусу самоврядної організації та розпорядника виділених на її діяльність бюджетних коштів і фактичне підпорядкування академії Міністерству освіти і науки України. Як неодноразово зазначали вчені НАН України, ст. 30 вказаного законопроекту в такому своєму формулюванні суперечить чинному вітчизняному законодавству. Крім того, проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» передбачає суттєве скорочення видатків на науку – навіть порівняно із попередніми роками, які теж позначалися відчутним недофінансуванням здійснення досліджень у нашій державі. Саме тому, як пояснив академік С. Пирожков, вчені й вдалися до таких не звичних для них радикальних заходів – публічної демонстрації своєї позиції у вигляді пікетування будівель Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України.

Гість передачі також зазначив, що, відповідно до багаторічного світового досвіду, рівень видатків на науку визначає те, які суспільно важливі функції вона виконуватиме. Якщо цей показник становить менше 0,4 % ВВП, то наука спроможна виконувати лише соціально-гуманітарну функцію, яка не здійснює вирішального впливу на розвиток економіки країни. Отримання нових знань можливе за умови, якщо фінансування досліджень складатиме від 0,4 до 0,9 % ВВП. Справляти ж суттєвий вплив на науково-технічний прогрес у державі, створюючи підстави для розбудови сучасної інноваційної конкурентоспроможної економіки наука має можливість за умови виділення на неї 0,9 % ВВП і більше (зокрема, найрозвиненіші країни світу – передусім Швеція, Норвегія, США – витрачають на науку від 2 до 3 % ВВП, а Ізраїль – навіть 4 % ВВП). Нині в Україні цей показник складає менше 0,3 % ВВП, а запропонований Міністерством фінансів України законопроект передбачає подальше скорочення видатків, що неминуче призведе до знищення вітчизняного наукового потенціалу, якщо ситуація не зміниться й уряд не

перегляне своєї позиції. Слід зазначити, що ухвалений Верховною Радою України 26 листопада 2015 р. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» встановлює обов'язкове фінансування науки на рівні не менше 1,7 % ВВП.

Академік С. Пирожков наголосив на тому, що найнебезпечнішим наслідком запланованого зменшення фінансування науки в Україні може стати суттєве скорочення кількості молодих учених, які змушені будуть змінювати вид діяльності або взагалі виїжджати за кордон. Це, у свою чергу, загрожує деградацією вітчизняного наукового потенціалу й загальносуспільною деградацією в нашій державі. Від часу свого заснування – упродовж майже 100 років – академія зуміла вистояти навіть у найбуремніші часи війн і політичних репресій та завжди демонструвала видатні дослідницькі досягнення. Як вважає академік С. Пирожков, не можна допустити, щоб усі вони були перекреслені.

До того ж українська наука, за словами академіка, потребує не тільки належного фінансування, а й зваженого реформування, варіанти та стратегію здійснення якого академія зараз активно пропонує. Зокрема, підготовлено новий проект Статуту НАН України, який має бути затверджений Кабінетом Міністрів України. Основні елементи стратегії реформування представлено в ухваленій парламентом новій редакції Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»: ідеться насамперед про положення щодо створення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій на чолі з Прем'єр-міністром, до складу якої увійдуть найбільш авторитетні вітчизняні вчені, а також низку демократичних норм, які встановлюють, наприклад, максимальну кількість каденцій на тій чи іншій керівній посаді – як в наукових установах, так і в Президії НАН України.

Крім того, вважає академік С. Пирожков, саме академічна форма організації науки є найбільш продуктивною для нашої країни – порівняно з університетською. Адже діяльність вищих навчальних закладів в українських умовах зосереджена здебільшого на здійсненні навчального процесу.

Доктор соціологічних наук О. Злобіна представила результати численних репрезентативних соціологічних досліджень щодо ставлення громадян України до науковців та наукової діяльності. За даними Інституту соціології НАН України, переважна більшість (63 %) респондентів вважають, що розвиток держави й економіки не можливий без науки. Результати іншого опитування засвідчили: відносна більшість громадян (36 %) схиляються до думки, що рекомендації вчених мають бути визначальними при розробленні стратегії подальшого розвитку України (для порівняння: політикам, бізнесу, зарубіжним експертам і громадським організаціям таку роль головних радників при ухваленні рішень державної ваги відвели 20 %, 24 %, 24 % і 19 % громадян відповідно). На питання «Чи схвалили б Ви вибір близької людини, якби вона вирішила стати науковцем?» ствердно відповіли 71 % опитаних, що свідчить

про високий рівень оцінки пересічними громадянами дослідницької діяльності – попри те, що престиж наукової роботи в нашій постійно поступово зменшується – з огляду на низький рівень заробітної платні. Згідно з даними цього річного соціологічного опитування українського населення, науковцям довіряють 51 % опитаних (що, на думку соціологів, є надзвичайно високим показником), тоді як урядові довіряють лише 17 % (водночас не довіряють науковцям і уряду 14 і 53 % відповідно).

Результати багатьох досліджень, здійснених фахівцями Інституту соціології НАН України, засвідчили наявність прямого зв'язку між обсягами фінансування науки та громадською оцінкою подальших перспектив її розвитку в країні. За умов деякого зростання в 2003 р. видатків на наукові дослідження в нашій державі до рівня 1,35 % ВВП, близько третини громадян (30 %) вважали, що стан науки має шанси поліпшитися. Цьогоріч такої думки дотримуються лише 18 % опитаних.

О. Злобіна також зауважила, що в країнах – членах Європейського Союзу сприяння науці й інноваціям є одним із найбільших пріоритетів – як показник того, що ці держави прагнуть розвивати суспільства, які ґрунтуються на знанні. Зокрема, на наступні сім років в ЄС заплановано виділення 80 млрд євро на науку, що на 30 % перевищує подібні видатки за попередній семирічний період. Навіть економічну кризу в Європі не вважають достатньою підставою для скорочення видатків на наукову діяльність. Це мають брати до уваги передусім українські урядовці, якщо вже наша держава задекларувала першочерговим і стратегічним напрямом свого розвитку європейську інтеграцію.

О. Злобіна навела показовий історичний випадок як приклад відповіді на закиди щодо відсутності швидких результатів у фундаментальній науці. Коли відомий британський учений Майкл Фарадей демонстрував свої електричні досліди прем'єр-міністрові лорду Вільяму Гладстону, останній поцікавився, яка з них може бути користь. На що Фарадей відказав: «Я поки що не знаю. Але згодом Ви збиратимете з цього податки».

Переглянути відеозапис телепередачі: <http://g.ua/N122> (*Учені НАН України – про сучасний стан і проблеми вітчизняної науки // Національна академія наук України (http://g.ua/N12b). – 2015. – 16.12).*